

BOSHLANG'ICH SINIF ÒQUVCHILARIGA SO'Z VA UNING MA'NO TURLARINI O'RGATISHDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI

Ibodullayeva Tursunoy Xudoyor qizi.

Buxoro viloyati Qorako'l tumani 20 - maktabning
boshlang'ich sinf o'qituvchisi.

Annotatsiya: Maktabda grammatik materialni o'rganish amaliy yo'nalishga ega bo'lgani va birinchi navbatda, o'quvchilarning nutqiy va aqliy rivojlanishiga xizmat qilgani uchun, bir til kategoriyasining boshqasiga tobeligini va bir-birini taqozo qilishini tushunish bilan birga, o'quvchilarning bu haqdagi bilimlaridan amaliy vazifalarni hal qilishda, ya'ni so'zlarni yozish, gap tuzish, so'zni tahlil qilishda foydalanishga o'rgatish ham muhimdir. Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilariga so'z va uning ma'no turlarini o'rgatishda innovatsion texnologiyalardan foydalanishning ahamiyati to'g'risida so'z boradi.

Kalit so'zlar: boshlang'ich sinf, so'z, so'z tarkibi, ma'no turlari, innovatsion texnologiyalar, so'z tahlili, so'zlarni yozish.

Annotation: Since the study of grammatical material in school has a practical orientation and primarily serves the speech and mental development of students, it is important to understand that one language category is dependent on another and requires each other. It is also important to teach them to use their knowledge in solving practical tasks, such as writing words, composing sentences, and analyzing words. This article discusses the importance of using innovative technologies in teaching primary school students the word and its meanings.

Keywords: elementary school, word, word structure, types of meaning, innovative technologies, word analysis, word writing.

Davlatimiz mustaqillikka erishgan dastlabki yillardayoq yosh avlodni komil insonlar qilib tarbiyalash ishiga alohida e'tibor bilan qarab kelmoqda. "Kadrlar tayyorlash milliy dasturining bosh yo'nalishi – davlat, jamiyat va oila oldidagi mas'uliyatni anglab yetadigan, mustaqil firlay oladigan, o'z fikr mulohazalarini himoya qiladigan ozod shaxsni tarbiyalashga qaratilgandir.¹

O'quvchilar tahlil tartibini bilib olishlari uchun o'qituvchi bu tartibga rioya qilib so'zga xarakteristika berishning qulayligini tushuntiradi.

So'z turkumiga ko'ra tahlil og'zaki va yozma tarzda o'tkaziladi: uni mustaqil mashq sifatida topshirish ham mumkin. To'liq bo'lmagan morfologik tahlildan xilma-xil grammatik vazifalarni bajarish maqsadida yangi mavzu bilan tanishtirish bosqichida ham, uni mustahkamlash bosqichida ham foydalaniladi.

Tilning rivojlanishi, ayrim so'zlarning ma'nolari haqidagi bilimni boshlang'ich sinf o'quvchilari ot, sifat, son, fe'lni o'rganish jarayonida asta-sekin bilib oladilar. Bu o'rinda «So'zning tarkibi» bo'limi katta imkoniyatga ega. O'quvchilar bu bo'lim materiallarini o'rganish jarayonida tilimizning yangi so'zlar bilan boyib borishi haqidagi muhim manbalar bilan, so'z yasallishi bilan tanishadilar. Ma'lumki, ko'pgina yangi so'zlar tilda mavjud bo'lgan so'zlar zaminida yaratiladi, tilda bor qoliqlar kabi yasaladi: limon tipida limonzor, suvchi tipida bo'zchi kabi. Tilda yangi so'zning paydo bo'lishi o'zidan keyin bir xil o'zakli so'zlar guruhining hosil bo'lishiga sabab bo'ladi: ishli, ishsiz, ishchi kabi.

Hozirda o'quvchilarga bilim berish, bilimlarni oshirishda mustaqil ishlarni uyushtirish, bilimlarni hisobga olish kabi metodik tavsiyalar tizimi ishlab chiqilmoqda, texnik vositalardan unumli foydalanish, grammatik

¹ I.Karimov "O'zbekiston XXI asrga intilmoqda" Toshkent. "O'zbekiston" 2000 - yil 260-bet.

ta'limiy o'yinlarni joriy etish keng tus olmoqda, ta'lim jarayonida test topshiriqlaridan, turli boshqotirma va jadvallardan keng foydalangan holda mashg'ulotlar uyushtirilmoqda.

So'z uchun muqarrar morfemik tarkibi xarakterli bo'lib, bunga so'zning leksik ma'nosi va qator grammatik belgilari bog'liq bo'ladi. Yangi so'z qaysi usul bilan yasalmasin, u doim grammatik shakllanadi va o'zining leksik ma'nosiga ega bo'ladi. Har bir so'z turkumida so'z yasalishining xarakterli xususiyatlari mavjud. So'zning morfemik tarkibi va yangi so'z yasaliush usullari tilshunoslik fanining so'z yasalishi bo'limida, grammatika va leksikologiyadan ajratilmagan holda o'rganiladi.

O'quvchilar tilni ularda til birliklariga, xususan, ularning asosiylari bo'lgan so'z, morfema, so'z birikmasi, gapga lingvistik munosabatni parallel shakllantirish bilan birga ongli o'zlashtiradilar. So'zga lingvistik munosabat so'zni tovush-harf tomonidan tahlil qilib, uning tovush va grafik tomoni o'rtasidagi bog'lanishini aniqlash, so'zni morfemik tahlil qilish va so'zga leksik ma'no berishda morfemaning o'rnini tushunish; so'zni grammatik tahlil qilish va shu so'zning muayyan so'z turkumiga oid ekani bilan uning grammatik belgilari o'zaro bog'liqligini tushunish ko'nikmasining shakllanishiga qarab o'sib boradi.

Masalan, III sinf o'quvchilari gapdagi so'z birikmalarini topadilar, ammo u so'z birikmasidagi so'zlar o'zaro qanday, ya'ninimalar yordamida bog'langanini tushuntira olmaydilar. IV sinf o'quvchilari gapdagi so'z birikmasini topadilar va so'z birikmasi tarkibidagi so'zlar o'zaro so'z o'zgartuvchi qo'shimchalar (kelishik, shaxs-son qo'shimchalari) yoki ohang yordamida bog'langanini tushuntiradilar, ya'nibog'lanish grammatik vositalar bilan ifodalanishini ko'rsatadilar. Bu so'z birikmasi tarkibidagi so'zlarning bog'lanish mohiyatini elementar darajada tushunish bo'lib, uni yuqori sinflarda chuqurroq (so'z birikmasi tarkibidagi so'zlarning bog'lanish turlari, bosh va ergash so'zning xususiyatlarini) tushunadilar.

So'zlarning morfemik tarkibi ustida ishlashning ahamiyati va shunga mos ravishda o'qituvchining vazifalariga quyidagilar kiradi:

1. So'zning morfemik tarkibi ustida ishlash bilan o'quvchilar so'zning leksik ma'nosini aniqlashning asosiy usullaridan birini bilib oladilar. Bunda o'qituvchining vazifasi o'quvchilar so'zlarning leksik ma'nosi va morfemik tarkibi bir-biriga bog'liqligini bilib olishi uchun eng qulay sharoit yaratish, shu asosda ularning lug'atiga aniqlik kiritishga maqsadga muvofiq rahbarlik qilish hisoblanadi.
2. So'z yasaliush haqidagi elementar bilim ham o'quvchilarning tilimizning yangi so'zlar bilan boyishining asosiy manbasini tushunishlari uchun muhimdir. Yangi so'z tilda mavjud bo'lgan morfemalardan, Ma'lum usul va modellar asosida vujudga keladi (yasaladi). So'z yasaliushini kuzatish o'quvchilarda so'zga faol munosabatni shakllantirishga ijobiy ta'sir etadi, tilning rivojlanish qonuniyatlarini tushunishga olib keladi.
3. So'z yasaliush asoslari bilan tanishish o'quvchilar lug'atini atrof-muhit haqidagi bilimlar bilan boyitishga imkon beradi. Predmet, jarayon, voqea-hodisalar haqidagi tushunchalar so'z bilan ifodalanadi. So'zlar o'rtasidagi ma'no va tuzilish jihatidan bog'lanishni belgilash o'zaro munosabatda bo'lgan tushunchalar o'rtasidagi bog'lanishga tayanadi (masalan, traktor va traktorchi so'zlari o'zaro munosabatda bo'lgan tushunchalar, shu tufayli ma'no va tuzilishiga ko'ra bog'langan). O'quvchilar so'zlarning ma'no va tuzilishiga ko'ra o'zaro munosabatini haqiqatan bilsalar, atrof-muhitda mavjud bo'lgan predmetlar, jarayonlar, voqealar o'rtasidagi bog'lanishni chuqur tasavvur etadilar, biladilar.
4. So'zda morfemaning ahamiyatini anglash, shuningdek, qo'shimchalarning semantik ma'nosini bilish o'quvchilarda nutqning aniq shakllanishiga ta'sir etadi. O'qituvchining vazifasi o'quvchilarning so'zning leksik ma'nosini tushunibgina qolmay, kontekstda aniq qo'shimchali so'zlardan ongli foydalanishlarini ham o'rgatish hisoblanadi.
5. So'zning morfemik tarkibini o'rganish imloviy malakalarni shakllantirishda ham katta ahamiyatga ega. Fonetik tamoyil yangi o'zbek imlosining yetakchi tamoyili bo'lib, bunga binoan so'zlar va ularning tarkibiy qismi (o'zak va qo'shimchalar) ko'proq talaffuziga muvofiq yoziladi. O'zak va qo'shimchalarni to'g'ri yozish malakasini nazariy asosda shakllantirish fonetik, so'z yasaliushiga oid, grammatik bilimlarni maqsadga muvofiq tatbiq etishni talab qiladi. Shuning uchun so'zning morfemik tarkibini o'rganishning muhim vazifalaridan biri o'zak va qo'shimchalarni to'g'ri yozish malakasini shakllantirish uchun zarur bo'lgan bilim va ko'nikmalar asosini yaratish hisoblanadi.

<https://conferencea.org>

6. Soʻzning morfemik tarkibini oʻrganish oʻquvchilarning aqliy qobiliyatini oʻstirishda, xususan, til birligi sifatida soʻzni ongli bilib olish uchun zarur boʻlgan maxsus aqliy koʻnikmalarni shakllantirishda ham ahamiyatli. Oʻqituvchining vazifasi taʼlim jarayonida bilimni oʻzlashtirish bilan oʻquvchilarda aqliy faoliyatni oʻstiradigan, analiz, taqqoslash koʻnikmalarini shakllantiradigan sharoit yaratish hisoblanadi.

Boshlangʻich sinf ona tili darslarida soʻz maʼno turlarini oʻrganishda quyidagi jihatlariga eʼtibor qaratish lozim deb oʻylayman:

oʻqituvchi bayonining oʻquvchilar ongiga toʻla yetib borishi;

barcha oʻquvchilarning darsga faol va ongli munosabatda boʻlishi;

dars jarayonida taʼlimning eng soʻnggi va interfaol usullaridan hamda pedagogik texnologiyalardan foydalanish;

har bir savol va tushunchaning oʻqituvchi tomonidan qisqa va tushunarli ifoda etilishi;

oʻquvchilar ishtirokida xilma-xil mazmundagi oʻquvchilar nutqini oʻstirishga qaratilgan qiziqarli savol va topshiriqlar va mustaqil ishlarni tashkil etish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROʻYXATI :

1. Karimov I.A. Yuksak maʼnaviyat-yengilmas kuch.-T.,«Maʼnaviyat»,2008-176-b.
2. Qilichov A. “Oʻqitishning samarali usuli” Boshlangʻich taʼlim jurnali 1995-yil. 21.Ashrapova. Hoshimov A. Oʻqish kitobi 3-sinf uchun oʻqituvchi nashriyoti 2000-yil (16-bet).
3. Gʻulomova X. , Yoʻldosheva Sh., “ Boshlangʻich sinflrda ona tili oʻqitish metodikasi ” maʼruza matni , Toshkent 2002.